

darulfunun ilahiyat

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

Başvuru: 02.10.2020
Revizyon Talebi: 21.10.2020
Son Revizyon: 23.10.2020
Kabul: 31.10.2020
Online Yayın: 25.12.2020

Kitap Değerlendirmesi: Salman Sayyid. Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni (İstanbul: Vadi Yayıncılık, 2019). ISBN: 978-60-55-83064-9

Nida Nur Bayram*

Westfalya ile başlayan süreç Batı'nın merkezde konumlandığı yeni dünya düzeninin de başlangıcıdır. Bu düzende Batı, kendi değerleri üzerinden kurduğu evrensellik anlayışının karşısına geçen alternatif her türlü varlık alanını da bir tehdit olarak algılamıştır. Batının kendi hakim düzenini tehlikede gördüğü dönem, İslam'ın ontik olarak Batı'nın karşısında konumlanmasıyla başlamıştır. Bu durum zamanla Doğu-Batı arasındaki diyalektik bir sürecin varlığını ortaya çıkarmış ve 20.yy çatışmalarının özellikle bu dikotomi üzerinden şekillenmesini de tetiklemiştir. Evrenselcilik her ne kadar Batı tikelliğine dayalı olsa da İslamcılığın Batı istisnacılığını reddeden politik bir söylem oluşturma çabası onu doğrudan Batı evrenselciliğinin karşısına yerleştirmektedir. Tam da bu noktada değerlendirmeye alacağımız kitap gelişen Müslüman öznelliliğinin Batı evrenselliğiyle karşı karşıya kalması ekseninde şekillenerek İslam'ın tıpkı Batı gibi evrensel olma iddiasını tartışmaya açmıştır. Bu şekilde yazar, İslam'ın siyasal bir söylem olarak kendi zeminini kurabilme potansiyelini incelemek istemiştir. Hilafet ise bu düzeni kurabilmek için Müslümanlarca hatırlanması ve İslam'ın siyasetle olan eklemelenmesinde oynayacağı rolün göz ardı edilmemesi gerektiği bir noktayı temsil etmektedir.

Leeds Üniversitesi Sosyoloji bölümü öğretim üyesi olan Salman Sayyid, Batılı hegemonyanın hakim olduğu bir ortamda oryantalizmi güçlü şekilde eleştiren bir akademisyen olarak, sosyal teori ve dekolonyal düşünce alanındaki çalışmalarıyla tanınmış Güney Afrikalı bir entelektüeldir. Sayyid'in Fundamentalizm Korkusu kitabından sonra Vadi Yayınları'ndan çıkan ve bizim de değerlendirmeye alacağımız "Hilafeti Hatırlamak" adlı kitabı ilk olarak 2017 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Sayyid kitabında giriş ve sonuca yer vermeden içeriği direkt on bir başlığa ayırmış ve değerlendirmelerini bu başlıklar üzerinden okuyucuya

* Sorumlu Yazar: Nida Nur Bayram (Doktora Öğrencisi), Marmara Üniversitesi., İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, İstanbul, Türkiye. E-posta: nidanrbayram@gmail.com ORCID: 0000-0001-8725-5986

Atf: Bayram, Nida Nur. "Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni." Salman Sayyid'in *Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni* adlı eserinin tanıtımı. *darulfunun ilahiyat* 31, 2 (2020): 485–490. <https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.0099>

sunmuştur. Bu başlıklar sırasıyla; İsimler, Liberalizm, Sekülerizm, Rölativizm, Demokrasi, Gelecek Bilim, Diaspora, Hilafet, Düzen, Hermeneutik ve Etik'tir.

Sayyid çalışmasında İslam'ın Müslümanlara isimlerini veren ve bu isimlendirmenin aynı zamanda bir oluş(tur)ma eylemi olduğunu belirterek sözlerine başlar. Bu husus önemlidir, çünkü Müslüman olmanın kaderi İslam'ın ismine bağlı olarak varlık alanı kazanmaktadır. Sayyid, İsimler bölümünde Çifte Müslüman (*Double Muslims*) ve Muselman kavramları arasındaki farktan kaynaklı olarak Müslüman kimliğinin zamanla nasıl kategorileştiğini göstermeye çalışmıştır. Sayyid' göre Müslümanların asıl sorunu; "uygun epistemolojik veya siyasal bir uzamın olmadığı bir dünyada" kimlik arayışında bulunuyor olmalarıdır (s.33). Çünkü kimlik problemi zamanla İslamcılığın ontik olarak oluşumunu ve İslam ismine bağlı siyasal bir düzen kurma çabasını geliştirmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla Sayyid bu durumu İslamcılığın projesi olarak görmektedir. Ona göre "bu proje giderek Westfalya sınırlarını aşan ve Batıca'yı¹ gittikçe daha az güvenilir bulan küreselleşmiş bir Müslüman öznelliğinin dile getirilmesidir" (s.37). Dolayısıyla Sayyid bir zemin temizliğine giderek çalışmasını üç epistemolojik tutumla çerçevelemiştir -post-pozitivist, post-oryantalist ve dekolonyal araştırmalar- ve sorunun bir an önce çözümlenmesini ifade etmiştir.

Liberalizm bölümünde daha güncel siyasetle ilgili saptamalarda bulunan Sayyid özellikle Batı sürecini tasvir ederken sıkça "Platon'dan Nato'ya" deyimini kullanmıştır. Bu süreç içinde (Platon'dan Nato'ya) Sayyid, Batı'nın liberal görüşünün de beslendiği özgürlük anlatısı üzerinden gerçekleştirdiği güncel politikalarını Hatemi'nin çalışmaları üzerinden eleştirme yoluna gitmiştir. Özgürlük vaadiyle Müslüman toplumlara yönelik Batı işgali söz konusu olunca radikal İslam problemi ortaya çıkmıştır. Bu durumda ortaya çıkan radikal İslami grupların faaliyetlerine karşı Batı "Teröre Karşı Savaş" argümanı ile karşı atak geliştirmiştir. Ancak Sayyid bu durumu Batı'nın İslam üzerinden geliştirmeye çalıştığı başka bir manipülasyon olarak tanımlamaktadır. Çünkü zamanla terör ve İslam yan yana düşünülen kavramlar haline gelecektir.

Sayyid sekülerizm başlığı altında sekülerizmin istekleriyle İslamcılığın isteklerinin karşıt bir tez olup/olmadığını tartışmaya açmaktadır. Özellikle seküleristlerin asıl taleplerini yerine getirirken karşılaştıkları problemleri İslam'ın problemi şeklinde ifade etmelerini içeren çok sayıda oryantalist çalışmanın var olduğunu eleştiriyle ifade etmektedir. Sayyid, "Şiddet vakalarını dinlere özgü bir şey olarak göstermenin yanında şiddetin ve zulmün sürmesinde sekülerist aktörlerin rol oynadığı başka bir

1 Bu kavram kitap boyunca kullanılmış ve Batıya ait olan düzen/sistem/değerleri vb. ifade etmek için kullanıldığı düşünülmüştür.

liste hazırlanabilir mi?” (s.69) sorusunu ileri sürmesiyle konuya farklı açılardan bakmanın gerekliliğini göstermektedir. Sekülerizm ve modernizm anlatısının tarihsel süreç içinde Batı kimliği haline gelmiş olması seküler değerlerinde Batı istisnacılığına dönüşmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bu değerleri benimsemeyen İslam toplumları ise Batının karşısında konumlanmış ve zamanla Sayyid’in deyiimiyle “Müslüman, anti-sekülerizmi temsil eder hale gelmiştir” (s.72). Sayyid, Batı deneyimini İslam üzerinden konumlandırarak sekülerizm okuması yapılmasının tarihsel bir yanılsama olduğunu belirtir. Diğer taraftan kolonyalizm, komünist ya da Kemalist rejimler üzerinden yürütülen politikalarla Müslümanlar için sekülerizm bir İslamsızlaşma olarak algılanmıştır. Ancak Asad’dan aldığı atıfla Sayyid, “seküler ve dini olanın farklı zamanlarda farklı amaçlar için kullanılabilirdiğinin ve arasındaki ayrımın sabit olmadığını” altını çizmektedir (s.87). Kısaca Sayyid sekülerizmi “Müslüman otonomisinin ve etkinliğinin oluşumundaki en önemli araçlardan biri” olarak görmektedir (s.88).

Sayyid, Rölativizm bölümünde post modern çizgide konuyu değerlendirmeye almış ve özellikle özcülük ve evrenselcilik eleştirisi üzerinden konuyu değerlendirmiştir. Özcülüğü İslamcılıkla ilişkilendiren yazar evrenselciliğin eleştirilmesi için özcülük eleştirisinden yararlanmak gerektiğini ifade eder (s.95). Özellikle Al-Azmeh’in düşünceleri² üzerinden bu bölümü değerlendirmeye alan Sayyid, onu da eleştirerek sorduğu sorularla İslam’ın tümel şekilde Batı evrenselciliğinin yerini alıp/alamayacağı konularını tartışmaya açmıştır. Azmeh gibi birçokları, “İslamcıların Batı evrenselciliğini eleştirirken bile yine Batı diliyle veya araçlarıyla bunu yapıyor olmaları” eleştirisine Sayyid katılmamış, çözüm olarak çok kültürlülük mantığının önemsenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yazar sonraki bölümünde demokrasinin nasıl Batılı kimliğin bileşeni haline geldiğini ve İslam’ın demokratik olamayacağı fikrinin yanılgısını ortaya koymak istemiştir. Özellikle İslamcılığın bitişi üzerinden konuyu ele alan Sayyid, İslami-cate’de³ var olan birçok problemin demokrasi eksikliğinden kaynaklı olduğuna yönelik tartışmaları ele almaktadır. İslam’ın demokrasi ile uyumu konusunda dört

2 Azmeh, “İslamcıların kendi kimliklerini inşa etme sürecinde İslami kültüre uygun olmaktan ziyade Batı’nın kavramsal kategorilerini kullanıyor olmalarını” eleştirmekte, bunun bile “Batılı projenin evrenselliğini gösterdiğini” iddia etmektedir. A.g.e., s.97

3 “İslami-cate terimi Marshall Hodgson’un geliştirdiği ve İslam’ın serüveniyle tarihsel olarak dönüşüm geçirmiş topluluklarda İslam’dan esinlenmiş fakat direkt olarak İslami yani Allah’ın buyruğu olmayan her türlü fikir, siyasi yapı, kültürel gelenek ve oluşumu tasvir etmek için kullanılan bir kavramsallaştırmadır. Türkçede ise tam bir karşılığı bulunmadığından kitap boyunca bu kavram kullanılmıştır.” s.45

stratejiden bahseden Sayyid, demokrasiyi Müslimistan'a⁴ yerleştirmeye çalışan her projenin karşılaşacağı zorluklardan bahsetmiştir. Gelecekbilim bölümünde Batı-Teknoloji-Bilimkurgu ilişkisinden bahseden yazar Batı'nın sinema filmleri aracılığıyla kendi kimliğini nasıl tüm dünyaya gösterdiğini ve bu sayede Batılı değerlerin kültürel yayılmacılıkla nasıl evrenselleştiğini anlatmaktadır. Batılı söylem içinde İslam'ın temsil edilme biçimlerinden biri de Oryantalizm'dir. Edward Said'in ifade ettiği gibi Oryantalizm; İslam ve İslam'la bağlantılı olgulara yönelik üç ana fikir etrafında düzenlenmiştir: “(1) İslam ve Batı arasında ontolojik, sistematik ve kalıcı farklar vardır. (2) İslam dünyası, Batı'nın kendini temsil biçimlerinin karşıt bir ifadesidir. (3) İslam dünyası ya korkulacak ya da hakim olunacak bir dünyadır” (s.157-158). İşte bu argüman üzerine dayalı birçok Batılı film Sayyid'e göre “oryantalizmin altını oymaya devam etmekte ve geleceğe yön vermektedir” (s.170).

“İslamcılık ulus mantığının altını oyarken aynı zamanda onu aşmaya çalışır” (s.180). Sayyid'e göre “ümme ne bir ulus ne bir medeniyettir” (s.181). Ümmeti tanımlama zorluğu sadece oryantalist çalışmalardan değil Arap dünyasında var olan milliyetçilikten de kaynaklanmıştır. Ümmet kavramını tanımlama zorluğu Müslüman kimliğini de belirsizleştirdiğinden Sayyid'e göre bu kavramsal sıkıntının bir an önce giderilmesi gerekmektedir. Kendisi ise çözüm olarak Diaspora bölümündeki fikirleriyle konunun aşılabileceğini düşünmektedir. Diaspora'nın üç bileşeni – anavatan, yerinden edilme ve yerleşme- üzerinden konuyu tartışmış ve konu bağlamında doğal olarak ilk Yahudileri ve Afrikalıları değerlendirmeye almıştır. Aynı durum İslam tarihi üzerinden düşünüldüğünde böyle bir tarihsel olayla karşılaşmadığı açıktır. Ancak Sayyid farklı bir diaspora tanımı geliştirerek diaspora mantığını açıklamaya çalışır. Ona göre İslam'ın Batı karşısındaki duruşu zaten tam anlamıyla diasporiktir. Sayyid'e göre ümmet varlığını evrenselleştiremediğinden diaspora mantığı içinde sıkışmıştır (s.198).

Ümmetin diasporik durumu tartışmasını Hilafet başlığı altında da devam eden Sayyid, ümmetin diasporasını anayurda dönüş olarak değil süper gücün ihyası olarak değerlendirdiğini görmekteyiz. Ümmeti evrensel bir diaspora olarak düşünmenin yararlı olacağını düşünen Sayyid, Müslümanların siyasal düzen içinde kök salmaya ihtiyacı olduğunu, hilafetinde tam anlamıyla bunu sağlayabilecek bir mekanizma olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle ona göre İslami meselelerde sürekli hilafet konusunun ortaya konulması da bir tesadüf değildir. Sayyid, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) potansiyel olarak 57 Müslüman ülkeyi bünyesinde barındırdığını belirtmekte ama buna rağmen neden böyle bir İslami devletin ya da gücün halen daha var olmadığı sorusu üzerinde durmaktadır. Kendisi bu başarısızlığı

4 Kavram kitap boyunca kullanılmış ve yazarın Müslüman toplumları/devletleri kastettiği düşünülmüştür.

“Müslümistan’ın geçerli bir entiteyi oluşturamamasında” görmektedir (s.213). Çünkü “hilafetin yokluğu Müslümanların Müslüman olarak kendilerini evde hissetmesini mümkün kılacak bir mekanizmanın yokluğunu temsil eder” (s.224). Sayyid İslami kimliğin tespiti ve İslam’ın ontik/ontolojik olma durumunun temellenmesi için

İslami ekonomi ve İslami devleti gerekli görmüş ve bunu Düzen bölümü içinde incelemeye almıştır. Ancak ele alınan araştırmalarda İslami-cate de başarılı bir İslami ekonomi ve İslami devlet temelli bir düzenin kurulamadığı konusunda çoğulcu fikir birliği söz konusudur.

Sayyid’in Hermenötik bölümündeki amacı Kur’an’ın etik ve hukuki içeriğinin sosyo-politik düzen için bir temel olup olamayacağını anlamaktır. Ancak Sayyid bu şekilde bir kimliğin oluşabilmesi için öncelikli olarak yorumlama ihtimali ile anlam kesinliği arasındaki gerilimin düzelmesi gerektiğine inanır. Bunun için Sayyid birçok çözümden bahsetmektedir. “Öncelikle Kur’an’ın çok anlamlılığı nasıl kontrol altına alınacaktır? Bunu sınırlamanın en önemli yolu yazarın niyetine bakılmasıdır. Ancak Allah’ın zihnine nasıl erişeceğiz?” (s.263). Dolayısıyla Kur’an yorumlamalarında metinselci ve tarihselci bakış açılarının gelişmesi tesadüfi değildir. Ancak Sayyid, Kur’an’ın ümmet için önemli olduğunu ve “Kur’an’ın tek tip yorumunun ümmet için bir amaç ve birlik katacağı görüşünün terk edilmesi gerektiğini ifade eder” (s.279). “Kur’an ümmet için doğru yönü belirleme kabiliyetinin ortak kabulüdür” (s.280). Kur’an’ın insan üstü etik bir kitap olarak tanımlanmasından hareketle Sayyid kendi kitabının son bölümünde Etik başlığına yer vermiştir.

Sayyid, öncelikle ahlaki olan ile etik olan arasında ayırım yaparak bölüme başlamaktadır. Etik’i ve ahlaki olan Müslüman değerlerini İslam’ın siyasal düzeni etrafında inceleyen yazar, şahadet eylemleri, intihar saldırıları, terörizm, yönetime yapılan protestolar gibi konuları yine bu iki kavram açısından değerlendirme yoluna gitmiştir. Hilafetin ise etik oluşturamayacağını düşünmekte, hilafetin ancak Müslüman failliğini harekete geçirebilecek ve ona etik bir ufuk kazanma olanağını sağlayabilecek bir güç olarak görmektedir. Ona göre İslami süper gücün oluşması için bir strateji geliştirilmeli ve onun içinde bir özne yetiştirmek gerekmektedir. Hali hazırda Müslüman bir öznenin var olduğu düşünülse de kitap boyunca yazarın bu ön kabule şüpheyle yaklaştığı görülmektedir. Sayyid Müslümanların var olan sorunlarının asıl çözümünü hilafette görmektedir. Bu nedenle bölümünün sonunda kitabının başlığına çokça atıf yaparak Hilafeti Hatırlamak’tan kastının ne olduğunu izah eder. “Hilafeti hatırlamak onu geri getirmeyi çabalamaktan ziyade yansıttığı tarihi anımsamaktır. Hilafet gücün yeniden yapılandırılması demektir. Hilafet, etik olmak zorunda olmayan ancak Müslümanların varlığının skandal olmadığı bir dünya inşa etme gücüne sahip olmak zorundadır. Böylece hilafet

Sayyid'e göre İslam siyasetini kurumsallaştırmak amacıyla siyasalın ümmet ölçüsünde ehlileştirilmesini teklif eder" (s.304-305). "Hilafeti hatırlamak manevi anlamda arınmayı ya da silahlı mücadele ile mevcut düzeni yıkmayı değil, insan hayatının tümünü içine alan kültürel üretimin geliştirilmesini gerektirir. Böylece Hilafet dünyevi olduğu kadar manevi de olan bir kültürel mücadele anlamına gelir" (s.311). "Hilafeti hatırlamak ümmeti sömürge olmaktan çıkarmayı amaçlayan bir hegemonik projenin adıdır" (s.315). "Hilafeti hatırlamak sahiciliğe düşmeden Avrupamerkezciliğin reddedilmesi imkanını vaat eder" (s.316). "Hilafeti hatırlamak, Müslümanların kolektif olarak karşı karşıya olduğu meydan okumaların dini ya da kültürel değil, siyasal olduğunu; çözümlerinin de sadece İslam adına bir siyasette bulunabileceğini anlamak demektir" (s.319).

Sonuç olarak Müslüman öznelciliği ile Batı evresenliliğinin karşı karşıya kaldığı bu dünyada İslam dünyası için yeni bir düzen gerekli görülmektedir. İslam'ın Batı karşısındaki konumlanışında rol oynayan gelişmeler Sayyid'in ilgili başlıklarında da değerlendirilmiş ve sonuç olarak Müslümanların siyasal bir düzene ihtiyacı olduğu açığa çıkmıştır. Sayyid'e göre bu düzenin sağlanabilmesinin ön koşulu ise hilafetin hatırlanılmasıdır. Bu noktada hilafeti gerek manen gerek kurumsal olarak yaşatabilmenin imkanı araştırılmaya değerdir. Ancak bu durumun sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşması için derinlikli incelemelerin gerekli olduğu da aşikardır.

Son olarak; kitap içerik bakımından eleştirel Müslüman çalışmaları kapsamında kurgulanmış ve özgün argümanlara dayalı bir şekilde sunulmuştur. Yazarın herhangi bir İslami grubu ya da İslam toplumunu baz almaktan ziyade doğrudan Müslüman toplumların içinde bulunduğu çıkmazlara bir çözüm getirme amacıyla konuya bütüncül bir şekilde yaklaştığı söylenebilir. Dolayısıyla kitap Müslüman toplumların bugünkü problemlerinin çözümü noktasında sadece düşünsel değil pratiğe olan katkısı ölçüsünde de önemlidir. Yine yazarın konuyu etraflıca değerlendirdiğini ve literatüre olan hakimiyetini zengin kaynak kullanımıyla görmekteyiz. Ayrıca yazarın ele aldığı başlıklarda tartıştığı konular ve sorduğu sorularla yer yer okuyucuyu düşünmeye sevk etmesi okuyucunun metinde aktif rol alması açısından önemlidir. Dolayısıyla bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar başta olmak üzere kitabın konuya ilgi duyan herkesin düşün dünyasına katkı sağlayacağını düşünmekte ve çalışmayı ilgisine tavsiye etmekteyiz. Ayrıca uygun terminolojinin kullanılmasında gösterilen hassasiyet ve bağlamın doğru bir şekilde aktarımıyla sağlanan akıcılığa bakıldığında kitabın Türkçe çevirisini başarılı bulduğumuzu da belirtmek isteriz. Bununla birlikte başka eleştirel Müslüman çalışmaların artmasını da ümit ediyoruz.